

## บทที่ 2

### เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถึงแนวความคิด และทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่นักวิจัยหลายท่านได้คิดค้น และเรียบเรียงไว้ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการดำเนินงานวิจัย ดังนี้คือ

#### 1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 แนวคิดใหญ่ ๆ คือ

##### 1.1 แนวคิดเรื่องการรวมกลุ่ม

บัมเชอร์ (2536) ได้กล่าวถึงมิติเกี่ยวกับกลุ่มไว้ดังนี้คือ มิติทางธรรมชาติของกลุ่ม กลุ่มเกิดขึ้นจากความจำเป็นเพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้นถือได้ว่าเป็นสัตว์สังคม จำเป็นต้องอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว ครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่มนุษย์รู้จักการเข้ากลุ่ม ด้านสังคมจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นซึ่งอาจจะเป็นเครือข่าย โดยทั่วไปแล้วถ้าพิจารณาในประเด็นเกี่ยวกับวิวัฒนาการของกลุ่มมักจะเริ่มจากวัตถุประสงค์เดียวกัน เริ่มจากกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์ด้านสังคมก่อนจากนั้นเป็นวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจแต่ก็ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในแต่ละพื้นที่ ในอดีตส่วนใหญ่เป็นการรวมกลุ่มทางสังคมและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นการรวมกลุ่มตามความจำเป็นเช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน กลุ่มเครือข่าย กลุ่มศาสนาและกลุ่มฌาปนกิจ เป็นต้น

ประเวศ (2538:14) ได้อธิบายการรวมกลุ่มว่าเกิดขึ้นจากเงื่อนไขต่างๆคือ การรวมกลุ่มเกิดจากการมีภาระปัญหาาร่วมกันในชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน เช่น ปัญหาเรื่องการเกษตรในชุมชนซึ่งกลุ่มเกิดขึ้นจากการที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปสนใจที่จะทำงานร่วมกัน มีจุดมุ่งหมายเดียวกันรวมทั้งมีอุดมการณ์ในเรื่องเดียวกัน เช่น อุดมการณ์ในการจัดการเอารัดเอาเปรียบ

เสรี (2536:3) ได้อธิบายถึงการรวมกลุ่มคือ การรวมกลุ่มเกิดขึ้นจากการปรับตัวของชุมชนเพื่อต่อสู้กับการถูกเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกชุมชน โดยหันมารวมกลุ่มเพื่อดูแลทรัพยากรในชุมชน เช่น กลุ่มสับประรด กลุ่มทอผ้า กลุ่มกระเทียม เป็นต้น

ม.ร.ว. อคิน (2538:74) ได้อธิบายถึงกลไกสำคัญที่เป็นพลังขับเคลื่อน ได้แก่ การรวมตัวของระบบเครือข่าย ความเข้มแข็งของการรวมตัวในระบบเครือข่ายในหมู่บ้านภาคอีสาน เพื่อนบ้านใกล้เคียงกัน เมื่อประสบปัญหาหนึ่งๆ การรวมตัวพึ่งพาอาศัยกันสามารถระดมความคิดและกำลังกายเพื่อทำงานได้ง่ายเมื่อรวมตัวในระบบครอบครัวเข้มแข็งแล้วส่งผลให้การรวมตัวในระดับกลุ่มเข้มแข็งต่อไปยกตัวอย่างกรณี กลุ่มสหกรณ์ข้าวของหลวงพ่อดอน ซึ่งมีแนวคิดกลไกจากการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือตัวเองและช่วยเหลือกันในชุมชน

## 1.2 แนวคิด กระบวนการมีส่วนร่วม

ภูมิธรรม (อ้างในธีร หมีนบาล, 2538) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้น ในทิศทางเดียวกันว่า หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตน จัดการควบคุมการใช้ การกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกสังคมและได้พัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจ กำหนดชะตาชีวิตของตนเองอย่างที่ตนเองต้องการ นอกจากนี้ ภูมิธรรมได้เสนอข้อสรุปเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชนดังนี้

1. กลไกการพัฒนาต้องเคลื่อนย้ายจากรัฐสู่ประชาชน โดยประชาชนมีบทบาทหลักในการพัฒนา
2. เป้าหมายการพัฒนา คือ การพัฒนาขีดความสามารถของประชาชน เพื่อการพึ่งตนเอง มิใช่พึ่งพารัฐ หรือองค์กรพัฒนาจากภายนอก
3. กระบวนการพัฒนาต้องยึดหลักล่างสู่บนมากกว่าบนสู่ล่าง

### ลักษณะของการมีส่วนร่วม

อัฟฮอฟท์ (Norman Uphoff) (อ้างใน ชูเกียรติ สีสุวรรณ, 2534, หน้า 77 – 78) มองการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนถึงลักษณะและผลของการเข้าร่วมของประชาชน ดังนี้

1. **พื้นฐานของการเข้าร่วม** ลักษณะที่เข้ามามีส่วนร่วมมาจากแรงจูงใจภายในจะเป็นแรงหนุน หรือชี้ช่วยให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ส่วนการมีส่วนร่วมที่มาจากปัจจัยภายนอก โดยอาศัยอำนาจบารมี หรือแรงบีบบังคับจากผู้มีอำนาจ ความเกรงใจ หรืออิทธิพลของผู้มีอำนาจจากชุมชนเองถึงจะสามารถกระทำได้สำเร็จ แต่ก็ไม่มีผลผูกพันทางจิตใจ ความยั่งยืนต่อเนื่องของกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ก็จะลดลง

2. **รูปแบบของการเข้าร่วม** การเข้าร่วมของประชาชนนั้นเป็นการเข้าร่วมโดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชนเอง โดยเฉพาะกิจกรรมที่คำนึงถึงผลประโยชน์ที่ได้รับของประชาชน สำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมโดยผ่านตัวแทนกลุ่ม เช่น กรรมการหมู่บ้าน การเข้าร่วมของประชาชนจะอยู่ในลักษณะผู้ให้การสนับสนุน และให้ความร่วมมือ

3. **ขอบเขตการมีส่วนร่วม** เป็นช่วงเวลาการมีส่วนร่วม การใช้เวลาเข้าร่วมในกิจกรรม หรือโครงการต่าง ๆ จะใช้เวลาอย่างน้อยแตกต่างกัน ความถี่ห่างจำนวนครั้งที่เข้าร่วม ความสม่ำเสมอ และฤดูกาลที่เหมาะสมช่วงเวลาที่ใช้ในกิจกรรมแต่ละครั้ง

4. **ผลของการเข้าร่วม** ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนทำให้เกิดการรวมพลังที่จะสร้างอำนาจต่อรองให้ชุมชนมีศักยภาพเป็นตัวของตัวเองสร้างปฏิสัมพันธ์อันดี มีความสามัคคีในมวลสมาชิกของชุมชน

### กระบวนการเพิ่มการมีส่วนร่วม

Pearse และ Stiefel (1980) ได้อธิบายไว้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมสัมพันธ์กับความ ต้องการเพิ่มอำนาจการควบคุมเหนือทรัพยากร และกลุ่มสถาบันต่าง ๆ ที่ควบคุมสถานภาพทาง สังคม และการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาซึ่งได้แยกออกจากการควบคุม ทักษะความเห็นนี้ไม่หนักแน่น พอที่จะชี้ให้เห็นถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

จากการอธิบายกระบวนการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่กลุ่มคนจนไม่ได้มีส่วนร่วมใน การได้รับผลประโยชน์ของความพยายามพัฒนา อาจสรุปได้ว่ามีจุดประสงค์ 2 อย่างที่มีผลต่อความ ร่วมมือ หนึ่งใน คือ ความร่วมมือที่ถูกมองเหมือนเป็นกฎเกณฑ์ในการรวบรวมทรัพยากรมนุษย์ในแง่ของ การกระตุ้นการพัฒนา ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับความสำเร็จ กล่าวคือ ถ้าสามารถรวบรวมประชาชนให้เข้า ร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ความสำเร็จก็จะเป็นไปได้มากขึ้น เพราะประชาชนจะมีโอกาสร่วม พิจารณา และรู้ถึงความต้องการพื้นฐาน สิ่งที่สำคัญของการนี้ คือ ทำอย่างไรที่จะชักชวนให้ประชาชนหันมาร่วมมือกันอย่างผู้ประสานงานด้านการผลิต และการเตรียมอุปกรณ์ และการปฏิบัติขั้นพื้นฐาน โดยมีภาครัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง

รูปแบบความร่วมมือนี้ได้ถูกนำมาอธิบายในด้านของการรวบรวมสมาชิกปฏิบัติการได้ดี กว่าการใช้แรงกระตุ้น อีกด้านหนึ่ง คือ ความมีอิสระในความร่วมมือ ซึ่งผ่านกระบวนการตัดสินใจ ที่นำไปสู่ความสำเร็จในการรวมพลัง และการควบคุมทรัพยากร สำหรับแนวคิดนี้กระบวนการมี ส่วนร่วมเปรียบเสมือนขั้นตอนที่ประชาชนได้ค้นหาเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการเพิ่มความสำเร็จต่อ การบริหารทรัพยากร ซึ่งมีส่วนช่วยให้เขาได้พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองได้

### ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ (2527, หน้า 6 - 7) เห็นว่าขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้น ดังนี้

1. ร่วมศึกษาปัญหา สาเหตุของปัญหา และความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดสร้างรูปแบบการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมกำหนดทิศทาง แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมตามขีดความสามารถของตนเอง
7. ร่วมปฏิบัติงานตามแผน โครงการ และกิจกรรมที่วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตามประเมินผล และซ่อมบำรุงรักษาผลที่เกิดจากกิจกรรม

มาณะ (อ้างใน สานิตย์ บุญชู, 2526, หน้า 8 - 10) ได้กล่าวเสนอวิธีการส่งเสริมให้เกิดการ มีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้

1. ต้องสร้างความรู้สึกร่วมกันที่ตระหนักชัดในชุมชน โดยอาศัยกระบวนการสื่อสารในลักษณะพูด การเขียน หรือทำแบบอย่างให้ดู
2. ใช้ประสบการณ์ที่เป็นความสำเร็จเป็นเครื่องจูงใจ เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการดำเนินการ
3. ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะการมีบทบาทในการร่วมแสดงความคิดเห็น และปฏิบัติ
4. กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง โดยเปิดโอกาสให้แสดงความสามารถที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ในแง่ของการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม
5. ให้ข่าวสารข้อมูลแก่ประชาชนโดยสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แล้วเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม
6. เสริมสร้างผู้นำแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการค้นหาผู้นำ ตลอดจนเสริมสร้างพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำให้มีขึ้น
7. เสริมสร้างให้มีการติดตามผลการดำเนินงานโดยประชาชนในชุมชน
8. การลงมือปฏิบัติงานร่วมกันเพื่อให้เห็นผล และเกิดความเข้าใจ และกำลังใจ

#### ข้อควรคำนึงต่อกระบวนการมีส่วนร่วม

การอภิปรายถึงกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับการนิยาม และระดับของการมีส่วนร่วม ประเด็นของการมีส่วนร่วมไม่ใช่แค่มีส่วนร่วมเพียงการปฏิบัติ แต่ต้องให้ทุกคนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งควรคำนึงถึงข้อสังเกตของ Uphoff (1993) ที่ว่าการมีส่วนร่วมส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นภาพลวงมากกว่าของจริง ทั้งนี้ข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมแบบภาพลวงเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งที่เกิดจากความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจและการควบคุมที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เช่นการเป็นตัวแทนของกลุ่มที่ไม่แท้จริง เนื่องจากการที่คนใดคนหนึ่งมีอำนาจเหนือคนอื่นในกลุ่ม มีความรู้ดีกว่า มีฐานะดีกว่า คนอื่นในชุมชน คนเหล่านี้มักจะทำให้เรื่องที่เขาสนใจหรืออยากทำให้กลายเป็นเรื่องของกลุ่ม ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับ Meow (1978) ที่กล่าวไว้ว่า คนที่มีพลังอำนาจเหนือคนอื่นในกลุ่ม เพราะการศึกษาที่ดีกว่าหรือมีเงินมากกว่าคนในชุมชนจะเป็นคนที่สามารถทำเรื่องที่ตนเองสนใจให้เป็นเรื่องของกลุ่มได้

Sansak (1996) ศึกษากระบวนการเสริมพลังสตรีชนบท โดยประยุกต์ใช้การกระตุ้นประสาน ใช้สตรีมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในกิจกรรมหลากหลาย เพื่อเพิ่มความสามารถและศักยภาพที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของชีวิตและชุมชนในทิศทางที่สตรีต้องการ ดังนั้นการมีส่วนร่วมจะเป็นจริงก็ต่อเมื่อ ชาวบ้านและชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเพื่อการเคลื่อนไหวที่จะส่งผลต่อการเพิ่มการกระจายอำนาจของโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจากภาครัฐไปสู่ประชาชนมากขึ้น การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงเป็นพื้นฐานของแนวคิดการเสริมพลังที่เน้น

ความหลากหลายของคนในชุมชน การเสริมพลังแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของกลุ่มเล็กๆที่สามารถเสริมพลังตัวเองในการใช้อำนาจ

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาจะมีลำดับขั้นของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่แตกต่างกันมากนัก จะแตกต่างกันบ้างในส่วนรายละเอียดปลีกย่อย แต่โดยรวมแล้วจะเริ่มจากเรื่องที่ย้ำไปสู่เรื่องที่ยากขึ้น และมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น เพื่อให้เป็นไปอย่างธรรมชาติ และเกิดความยั่งยืนของการมีส่วนร่วมให้มากที่สุด โดยให้ความสำคัญกับเจ้าของปัญหาซึ่งจะเป็นผู้กำหนดแบบแผนในการปฏิบัติของตัวเอง เป็นผู้กำหนดกระบวนการให้ได้มาของแผนปฏิบัติตั้งแต่เริ่มต้น จนถึงการประเมินผลขั้นสุดท้าย ซึ่งจะเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาคือได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

## 1.2 แนวความคิดเรื่องเครือข่าย

เครือข่ายเป็นรูปแบบหนึ่งของการปฏิบัติการในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการรวมศูนย์อำนาจ และการจัดการของรัฐบาล เครือข่ายจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานบุคคลหรือกลุ่มองค์กรทั้งที่มีอยู่ในชุมชนกับภายนอกชุมชน เครือข่ายเป็นเครื่องมืออันทรงพลังของชุมชน เครือข่ายก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของเกษตรกร และการสร้างอำนาจการต่อรองให้กับชุมชน กาญจนา (2530 : หน้า 25 – 33) ได้อธิบายว่า เครือข่ายประชาชนเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานบุคคล กลุ่ม หรือหลาย ๆ องค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเองมีเป้าหมายมีวิธีการดำเนินงานและมีกลุ่มเป้าหมายของตนเองบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานกันอย่างมีระยะเวลาพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้เมื่อฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือกับกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถจัดการได้โดยการสร้างเครือข่ายนั้น อาจจะแสดงออกหรือพัฒนาแบบแนวตั้ง และเครือข่ายแบบแนวนอน ทั้งนี้เครือข่ายแบบแนวตั้ง สถานภาพ และฐานะของคนในแต่ละลำดับชั้นจะเรียงจากสูงไปหาต่ำ ฝ่ายที่อยู่ในลำดับสูงจะมีฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์ และผู้ที่อยู่ข้างล่างก็มีฐานะเป็นผู้ได้รับการอุปถัมภ์ การแลกเปลี่ยนระหว่างชั้นมีลักษณะไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน ส่วนเครือข่ายแบบแนวนอนนั้น ฐานะและสถานภาพของคนในกลุ่มที่เข้ามาเป็นเครือข่ายกันนั้นมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน การแลกเปลี่ยนทรัพยากร หรือบริการต่าง ๆ มีลักษณะการช่วยเหลือเกื้อกูล ถ้อยทีถ้อยอาศัย ในกรณีที่ไม่ซับซ้อนไม่ต้องมีตัวกลาง ในกรณีที่ซับซ้อนมากขึ้นมีหลายกลุ่มมากขึ้นจะมีแม่ข่ายเป็นตัวประสาน

นอกจากนี้กาญจนา (2540 : 42) ได้ให้แนวคิดการจัดการ และการพัฒนาเครือข่ายว่า เป็นการขยายขอบเขตของความสัมพันธ์ ซึ่งต่างหนุนช่วยกัน และกันก็ตาม แต่ทว่าการขยายตัวออกไปนั้นมีข้อเท็จจริงประการหนึ่ง คือ เมื่อจำนวนคนเพิ่มมากขึ้นกิจกรรมต่าง ๆ ก็จะมากขึ้น และต้องบริหารจัดการเพิ่มขึ้นด้วย ดังนั้น การขยายเครือข่ายจึงต้องคำนึงถึงขนาดที่พอเหมาะด้วย ซึ่ง

มานะ (2540 : 66) และวิเชียร (น. 115) ได้ศึกษาตัวอย่างองค์กรชุมชนหนึ่งได้ขยายเครือข่ายออกเป็นระดับต่าง ๆ และพบว่าในแต่ละขั้นนั้นจะต้องมีการแบ่งขอบเขตความรับผิดชอบในการทำกิจกรรมร่วมกัน ไม่เช่นนั้นจะทำให้มีปัญหาเรื่องการจัดสรรทรัพยากร โดยทรัพยากรบุคคลและเวลา

ปัจจุบันแม้ว่าชุมชนจะเกิดกลุ่มกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ขึ้นมากมาย แต่กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นเพียงกิจกรรมเชิงสวัสดิการชุมชนเท่านั้น ส่วนกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความมั่นคงในฐานอาชีพของตนยังอยู่ในช่วงการแสวงหาทางเลือก และปัจจุบันชุมชนกำลังถูกกดดันจากระบบเศรษฐกิจ และสังคมภายนอกที่รุนแรงยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในด้านความต้องการพึ่งพิงปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีการผลิต ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ขณะเดียวกันอำนาจในการต่อรองในด้านราคาผลผลิตของชุมชนยังไม่มีพลังเพียงพอ จากสถานการณ์ปัญหาตัวเอง แนวคิดเรื่องเครือข่ายจึงเกิดขึ้น

#### ประเภทของเครือข่าย

วิเชียร (2540 : 112) ได้แบ่งเครือข่ายออกเป็น 2 ประเภท ตามลักษณะของการก่อเกิดได้แก่

ก. *เครือข่ายการเรียนรู้* เป็นเครือข่ายเพื่อเรียนรู้กิจกรรมการพัฒนาที่เกิดขึ้นในช่วงแรกๆ ซึ่งเกิดขึ้นได้ใน 2 รูปแบบคือรูปแบบธรรมชาติเมื่อชุมชนใดชุมชนหนึ่งสามารถพัฒนาทำกิจกรรมการแก้ไขปัญหาของชุมชนของตนเองได้ ชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงจะเข้ามาศึกษาเรียนรู้ และนำรูปแบบ และวิธีการไปประยุกต์ใช้กับชุมชนของตัวเอง ส่วนอีกรูปแบบหนึ่งคือ เครือข่ายการจัดตั้ง รูปแบบนี้เกิดจากองค์กรพัฒนาต้องการปฏิบัติงานในพื้นที่ของตนเองก็จะใช้ชุมชนเดิมที่มีประสบการณ์ และบทเรียนในกระบวนการพัฒนาแล้วเป็นสถานที่ศึกษาดูงาน และเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้กับชุมชนที่องค์กรพัฒนาเข้าไปดำเนินงานใหม่

ข. *เครือข่ายอำนาจต่อรอง* เครือข่ายนี้เชื่อว่ากิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ที่อยู่ในวงจำกัดเฉพาะพื้นที่หมู่บ้านของตนเอง จะไม่มีพลังที่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาที่แท้จริง เพราะพบว่าปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนเผชิญอยู่นั้นไม่ได้เกิดจากชุมชนสร้างขึ้นเอง หากแต่ชุมชนนั้นถูกกระทำจากระบบภายนอก การจะแก้ปัญหาจึงจำเป็นต้องสร้างให้เกิดพลังอำนาจในการต่อรองจึงจะสามารถแก้ไขปัญหาที่แท้จริง

## 2. ผลงานวิจัย และงานเขียนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

จากโครงสร้างเศรษฐกิจแบบเสรีที่ไม่เสมอภาคอย่างแท้จริงในการลงทุน และใช้ทรัพยากรปัญหาวิกฤติของสังคมไทยเป็นปัญหาโครงสร้าง การแก้ปัญหาที่แท้จริงควรเน้นที่โครงสร้างชุมชน/สังคม และท่ามกลางปัญหาวิกฤติที่ดำรงอยู่นี้เองในกระบวนการพัฒนาชนบทของรัฐมีกระบวนการประชาชนโดยธรรมชาติบนพื้นฐานภูมิปัญญาประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นประยุกต์เข้ากับสภาพสังคม ได้จัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรประชาชนขึ้นอย่างเข้มแข็ง มีศักยภาพในการพัฒนา และพึ่งตนเองยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคงบนหลักการพัฒนาของกลุ่มอย่างเสรี ซึ่งปัจจุบันพบว่า ชุมชนที่พึ่งตนเองก็ยังดำรงอยู่ได้โดยได้รับผลกระทบจากปัญหาภายนอกน้อยที่สุด

### ผลงานวิจัยกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มเกษตรกร

งานวิจัย (2542 : 252 – 253) ได้ทำการศึกษาศาสนาบันการเงินของชุมชน กรณีศึกษากลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะพบว่า กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะมีการบริหารงานกลุ่มออมทรัพย์โดยยึดหลักการกระจายอำนาจ ทำให้สมาชิกกลุ่มมีความมั่นใจในความสามารถของตนเอง แนวทางการทำงานพยายามสร้างกลุ่มให้เป็นระบบเปิดให้สมาชิกตรวจสอบได้ตลอดเวลา คณะกรรมการต้องคอยกระตุ้นให้สมาชิกมีความตื่นตัวในการเข้าร่วมรู้ปัญหา และตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการ นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับปฏิบัติ นโยบาย และกฎระเบียบต่าง ๆ ของกลุ่มเกิดจากกรรมกรระดับหมู่บ้านรวบรวมปัญหาของสมาชิก แล้วนำเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการ เมื่อผ่านความเห็นของคณะกรรมการกลางก็จะนำไปประชาสัมพันธุ์ให้สมาชิกรับทราบ และรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกเพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขต่อไป

สมพันธ์ และคณะ (2533) ได้ทำการศึกษากลุ่มผู้ปลูกสับปะรดบ้านเจริญชัย เป็นจุดเริ่มต้นของกลุ่มเกษตรกรรายย่อยบ้านเจริญชัยภายใต้การสนับสนุนของเกษตรกรตำบล เดชา ผาสุข เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นอย่างมีจังหวะก้าวที่มั่นคง เนื่องจากผู้นำได้วิเคราะห์ชุมชนอย่างละเอียด จากการเริ่มต้นสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรรายได้น้อย จากผู้สนใจปลูกสับปะรดเพียง 4 รายในครั้งแรกจนต่อมาเพิ่มเป็น 11 ราย เกษตรกรเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากเกษตรกรตำบลในด้านของเทคโนโลยี ทำให้มีรายได้จากการปลูกสับปะรดไม่ต่ำกว่า 10,000 บาทต่อไร่ และสามารถสร้างกองทุนหมุนเวียนของกลุ่มขึ้น เพื่อให้สมาชิกกู้ ในอัตราดอกเบี้ยเท่ากับธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์ ปัจจุบันกลุ่มผู้ปลูกสับปะรดบ้านเจริญชัยเป็นกลุ่มองค์กรที่เข้มแข็ง ทั้งในเรื่องการบริหารจัดการ เทคนิค และความคิดในการหาทางออก เพื่อขจัดปัดเป่าปัญหาของตนเอง และเพื่อนบ้านในกลุ่ม

ปัจจุบันพบว่ากลุ่มและองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งได้ร่วมกันสร้างเครือข่ายระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และระดับภาคขึ้นมา เพื่อประสานความร่วมมือในด้านการลงทุน และสร้างประชาคม

ระหว่างชุมชนจนกระทั่งพัฒนาเป็นกิจกรรมร่วมกัน ได้แก่ การดำเนินงานด้านธุรกิจอุตสาหกรรม ชุมชนร่วมกัน สร้างเครือข่ายเรียนรู้ระหว่างกันผลของการสร้างเครือข่ายทำให้กลุ่มเกษตรกร สามารถพัฒนากิจกรรม และแนวทางแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งมีผลงานวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายดังนี้คือ

#### ผลการวิจัยเกี่ยวกับเครือข่าย

โดยวิมลลักษณ์ (2542 : 97 – 99) ได้ทำการศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนภายใต้ชื่อ “ศักยภาพของเครือข่ายการเรียนรู้ : กลุ่มฮักเมืองน่านอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้” ผลการศึกษาพบว่า กิจกรรมการเรียนรู้ในช่วงแรกของการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ของกลุ่มฮักเมืองน่านเป็นการเรียนรู้ปัญหาาร่วมกัน และร่วมกันค้นหาทางออก โดยมี พระครูพิทักษ์ นันทคุณ เป็นผู้กระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาป่าไม้ที่กำลังเกิดขึ้น และเล็งเห็นถึงภัยที่จะเกิดเป็นผลตามมา กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน หรือการใช้กระบวนการกลุ่มในการคิดวิเคราะห์ปัญหา และหาทางออกจึงเป็นเครื่องมือที่พระครูพิทักษ์ นันทคุณใช้ในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนบ้านกึ่งม่วง จึงเกิดการกันพื้นที่อนุรักษ์ป่าไม้ถึง 6 แห่ง และมีการกำหนดกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน

และในกรณีคล้ายกัน สมพันธ์ และคณะ (2533 : 84 – 85) ได้ทำการศึกษาเครือข่ายกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ทำนางแมว และชมรมผู้เลี้ยงสัตว์ภูกระแต พบว่าเป็นเครือข่ายที่มีโครงสร้างชัดเจน มีบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการบริหาร และสมาชิกชัดเจน กล่าวคือ กลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ทำนางแมวจะเป็นการบริหารงานที่สมาชิกทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยมีการคัดเลือกตัวแทนกลุ่มที่มีการแบ่งกลุ่มตามความสัมพันธ์แบบธรรมชาติ ใน 1 กลุ่มมีสมาชิก 10 คน และมีตัวแทนกลุ่ม ๆ ละ 1 คน เพื่อเป็นปากเสียงในการเสนอปัญหา และควบคุมการทำงานของคณะกรรมการบริหาร อีกชั้นตอนหนึ่ง บทบาท และหน้าที่ของคณะกรรมการบริหาร จะทำหน้าที่กำหนดแผนงาน และโครงการในแต่ละปี มีการสำรวจปัญหาของสมาชิกอีกครั้ง เพื่อกระตุ้นการทำงานของกลุ่ม และแผนงานทั่วไปที่ทำกันเป็นประจำ

ชมชวน (2537 : 88) ได้ทำการศึกษาเรื่อง เครือข่ายตลาดทางเลือกในภาคเหนือตอนบน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาฐานความคิด ความเชื่อ คุณค่า องค์กร กลุ่มทางสังคม และเพื่อศึกษาเครือข่ายตลาดทางเลือกในภาคเหนือตอนบน โดยรวบรวมข้อมูลจากประชากรเป้าหมายหลัก คือ กลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารพิษบ้านนาปาน และเครือข่าย โดยบทบาทของผู้วิจัยมีฐานะเป็นนักพัฒนาที่สังกัดองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมีบทบาทต่อกลุ่มเป้าหมาย และเครือข่าย กล่าวคือ เป็นผู้เผยแพร่เป็นผู้บริหารจัดการหลักของอิมบูญ เป็นคณะทำงานด้านตลาด ผลการวิจัยพบว่า การขยายผลเป็นเครือข่ายนั้นขึ้นอยู่กับจัดการ และการบริหารองค์กร ขนาดขององค์กรมีขนาดเล็ก ความถี่ของการพบปะมีมาก การไม่เน้นรูปแบบทางการ สมาชิกทุกคนมีบทบาทในหน้าที่ในการบริหารจัดการ



การ และดำเนินกิจกรรมกลุ่ม ทุกคนได้ทำงานเรียนรู้ด้วยตนเอง เกิดความตระหนักเป็นเจ้าขององค์กร การได้ทำงานร่วมกันในระยะเวลาอันยาวนานในช่วงที่ผ่านมา ก็เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานกลุ่ม

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเห็นว่า ศักยภาพของชุมชนในวิสัยทัศน์ใหม่ คือ ขบวนการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ชุมชนแบบองค์กรที่เป็นอิสระพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง เพื่อพัฒนาประสานกันเป็นเครือข่ายขององค์กรของชุมชนในระดับต่าง ๆ ซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาแบบยั่งยืน

ดังนั้น ผู้ศึกษาวิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษากระบวนการพัฒนาเครือข่ายของกลุ่มอาชีพเกษตรกรเป็นองค์กรหนึ่งที่กำลังเป็นปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในชนบทซึ่งกระบวนการในการศึกษาต้องอาศัยความรู้ของผู้นำกลุ่มเกษตรกรและ ความร่วมมือจากเกษตรกรในชุมชนตลอดจนองค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนในการจัดการในรูปของเครือข่ายที่ต้องเชื่อมโยงประสานการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งการดำเนินกิจกรรมเหล่านี้จะเป็นผลให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจ และสังคมที่เป็นอยู่